

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

Джуська А.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Джуський В.В.

Національна поліція України

БУЛІНГ – ПОРУШЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ПОВАГУ ДО ЇЇ ГІДНОСТІ

У статті розкрито сутність булінгу в контексті порушення права дитини на повагу до її гідності. Здійснено видову класифікацію булінгу. Також проаналізовано співвідношення понять «булінг» та «катування». Визначено шляхи запобігання та протидії булінгу серед дітей.

Ключові слова: булінг, гідність, права дитини, повага до людської гідності дитини.

Постановка проблеми. Конституція України проголошує життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність (частина перша статті 3), наголошуючи, що кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (частини перша, друга статті 28).

За даними Міжнародної Амністії (*Amnesty International*), катування та жорстоке поводження зафіксовано у понад 150 державах світу, при цьому у 80 державах воно спричинило летальні випадки [1].

В Україні, як і в усьому світі, залишається проблемною тема булінгу, вчинення якого порушує право дитини на повагу до її гідності. І, з огляду на те, що порушення права дитини на повагу до її гідності, здійснюване у формі булінгу, не досліджувалося наукою конституційного права, а тим більше, що дана проблематика особливо актуалізувалася у зв'язку з прийняттям 18 грудня 2018 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» № 2657-VIII, вважаємо за доцільне привернути до неї увагу.

Аналіз публікацій і досліджень. Значний внесок у дослідження прав дитини здійснили українські науковці-правники: О. Анатолієва, С. Кота-

лейчук, Н. Крестовська, С. Несінова та ін. Серед російських науковців зазначені питання досліджували В. Абрамов, В. Кулапов, Є. Лактункіна, Т. Смолова та ін. Дослідженню проблем людської гідності, у тому числі в контексті права людини, присвятили свої праці такі вчені, як А. Анісімов, С. Вдовіченко, В. Головченко, О. Головченко, О. Грищук, М. Гуренко-Вайцман, В. Кампо, М. Козюбра, М. Малєїн, В. Недибалюк П. Рабінович, О. Тихомиров, Н. Шукліна та ін.

Булінг є предметом дослідження не тільки юридичної, але й психологічної та педагогічної наук. Перші публікації з проблеми булінгу (шкільного цькування) з'явилися ще у 1905 р. Ґрунтовніші дослідження належать зарубіжним науковцям, зокрема, скандинавським та британським. Серед них Д. Лейн, Е. Мунте, Д. Ольвеус, А. Пікас, П. Рендолл, Д. Таттума та ін., які досліджували психологічні особливості учасників булінгу. С. Бурова, М. Дмитренко, О. Лавриненко, Л. Лушпай, О. Ожійова, В. Панок, В. Синьов та ін. є українськими науковцями, які вивчали булінг, спираючись на зарубіжний досвід.

Мета цієї статті полягає у розкритті сутності булінгу в контексті порушення права дитини на повагу до її гідності, здійсненні його видової класифікації в співставленні із катуванням, а також у визначенні шляхів профілактики та протидії булінгу серед дітей.

Виклад основного матеріалу. Принцип поваги до гідності людини та заборона катування людини відповідає вимогам міжнародно-правових актів, на підставі яких кожна держава, в тому числі і Україна, розглядає акти катування як злочини. Це, зокрема, такі основні міжнародно-правові акти, як Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. (стаття 5), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. (стаття 7), Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (стаття 3), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання від 10 грудня 1984 р., Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінку чи покаранню від 26 листопада 1987 р. та ін.

Так, Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 р.) проголошує, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Дитина має право на захист законом від такого втручання або посягання (стаття 16). Держави-учасниці визнають, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства (стаття 23). Держави-учасниці забезпечують, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років (п. (а) статті 37) [2].

Частина перша статті 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III передбачає, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини [3].

Право кожного на повагу до його гідності належить до особистих невід'ємних прав людини.

Без визнання його з боку держави і забезпечення належного рівня захисту людина не може бути рівноправним членом суспільства. Саме тому Конституція України гарантує його слідом за проголошенням рівності конституційних прав і свобод [4, с. 192].

Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведінки не знає винятків, а тому не допускає порушень й у період війни або іншого надзвичайного стану, що прямо зазначено в частині другій статті 64 Конституції України. Така абсолютна заборона підтверджує, що право, гарантоване цією статтею, втілює одну з основоположних цінностей демократичної держави [4, с. 193].

Юридична наука так і не досягла одностайності у питаннях соціально-правової природи людської гідності. Деякі вчені зазначають, що людська гідність є однією з багатьох свобод людини; інші стверджують, що гідність є її позитивним правом. Деякі автори розглядають право людини на гідність як засадниче щодо інших прав людини, оскільки воно реалізується через одночасне застосування разом з іншими правами і свободами громадян. Учені також розглядають право на людську гідність як абсолютне, тобто таке, що охороняється від усіх інших суб'єктів права, які у зв'язку з цим співіснують у певному правовому режимі. На думку деяких дослідників, гідність людини треба розуміти у двох значеннях: в об'єктивному – як визнання і повагу до особи з боку оточуючих, та у суб'єктивному – як усвідомлення особою свого суспільного становища. Як справедливо зазначають українські дослідники В. Головченко та О. Головченко, гідність у правовій системі – це не лише конституційний принцип, а й природне, невід'ємне право кожної людини. На основі принципу гідності формується суб'єктивне право людини на гідність [5, с. 60–61].

Конституційне (позитивне) право гідності особи закріплює повагу до її гідності, а також заборону катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поведінки чи покарання, заборону медичних, наукових чи інших дослідів над людиною без її вільної згоди. Разом з тим, стаття 28 Конституції України закріплює позитивне право особи на людську гідність, яке має чітко визначений зміст. У більшості випадків поза увагою науковців та практиків залишається те, що право на людську гідність також закріплюється статтями 3 і 21 Конституції України; це право входить до складу прав і свобод, однак «стоїть начебто перед ними» [5, с. 62–63].

Слід звернутися до загальновизнаних міжнародно-правових стандартів проти катувань, а також практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, відповідно до статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково [6].

Катування – це, передусім, один з найнебезпечніших міжнародних (конвенційних) злочинів. В Україні заборона та засудження катування й інших форм нелюдського поводження здійснені Конституцією України (стаття 28). У чинному Кримінальному кодексі (далі – КК) України відповідальність за цей злочин встановлено у статті 127 «Катування» (розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи» його Особливої частини). Саме цей склад злочину є нормативно-правовою (законною) підставою кримінальної відповідальності. Так, відповідно до КК України, катування – це умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб [7].

Особливо важливою у питаннях захисту права на людську гідність є практика ЄСПЛ. Наприклад, у справі Данія, Франція, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції (1969 р.) визначені такі ступені забороненого поводження з людиною: нелюдське поводження або покарання – таке поводження, яке навмисно спричинює тяжке розумове чи фізичне страждання, що за даних обставин є

невиправданним; поводження або покарання, що принижує гідність – поводження, яке грубо принижує особу перед іншими або примушує її діяти всупереч власній волі чи власним переконанням. У справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (1978 р.) ЄСПЛ вніс деякі корективи до цих визначень: катування – нелюдське поводження, що здійснюється навмисно і призводить до дуже серйозних і тяжких страждань; нелюдське поводження чи покарання – спричинення сильних фізичних та душевних страждань; поводження, що принижує гідність – знущання, які мають на меті викликати у жертви почуття страху, страждання і почуття власної неповноцінності, а також принизити її гідність та зламати її фізичний і моральний опір [5, с. 66].

На жаль, на даний час у практиці ЄСПЛ є рішення й щодо України, в яких визнано порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (рішення у справі «Афанасьєв проти України», «Невмержицький проти України», «Яременко проти України» тощо) [4, с. 194].

Подібним до катування поняттям є булінг. Булінг (від англ. «bully» – «хуліган», «залякувати») або цькування є формою насильства та проявом дискримінації, що здійснюється різноманітними способами (використання прізвиськ, висміювання, кпин, наруги, залякування, агресивного домінування, поширення «пліток», знищення репутації чи пошкодження майна, погроз (шантажу), побиття (штовханини, плювання), бойкоту, дезінформації, тощо). Насильством є будь-яка поведінка, яка порушує права іншої людини. Зазвичай, у трикутнику булінгу є булер (кривдник – той, хто цькує), жертва (потерпілий – над ким знущаються) і треті особи – спостерігачі (за наявності) – активні, які підтримують дії булера, чи пасивні, які співчують, але не втручаються [8].

Першим проблемою булінгу почав займатися норвезький учений-психолог Д. Ольвеус, який визначив вищевказане явище в шкільному колективі як ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного учня чи кількох учнів. Явище булінгу носить колективний характер та засноване на соціальних стосунках у групі. На його думку, булінг включає три важливі компоненти:

- 1) булінг є агресивною поведінкою, що включає в себе небажані, негативні дії;
- 2) булінг є явищем довготривалим та систематичним;

3) булінг характеризується нерівністю влади або сили [9].

Саме систематичність (непоодинокість дій) булінгу відрізняє його від звичайної сварки.

Варто зазначити, що майже всі дослідники визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, але, окрім цього, дане явище розглядають як «підтип агресії», який може приймати багато форм і фізичних, і словесних (Е. Пелігріні, С. Салмівалі), деструктивну взаємодію (Р. Дж. Хезлер), частину соціального життя групи (Е. Роланд), неодноразовий напад – соціальний або вербальний – з боку тих, хто має вищий статус (В. Бесар), тривале, усвідомлене насильство, спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації (Д. Лейн) [9].

Х. Лейманн визначає булінг як «соціальну взаємодію, через яку одна людина (іноді декілька) зазнають нападів іншої (іноді декількох, але, як правило, не більше чотирьох) майже щодня впродовж тривалого періоду (декількох місяців), що викликає у жертви стан безпорадності і виключення з групи» [10].

Л. Кішлі вважає, що основною характеристикою булінгу є емоційне приниження, образа почуттів людини, що призводить до виключення її з групи. Дослідниця зазначає, що булінг – це агресивна поведінка, яка спрямована на приниження почуттів, висловлювання негативних емоцій і принизливих оцінок щодо іншої людини; при цьому булінг не є порушенням закону, адже в кримінальному кодексі, як правило, немає закону, згідно якого така поведінка карається [10]. Навряд чи можна погодитися з думкою, що «булінг не є порушенням закону...», оскільки булінг є навмисними діями, які принижують людську гідність, а це є однозначним порушенням права людини на повагу до її гідності, гарантованого міжнародними стандартами в галузі прав людини.

Крім того, Л. Кішлі виділяє сім ознак булінгу:

1. Емоційне приниження, яке включає вербальні і невербальні способи вираження. Вербальні способи – це негативно забарвлені висловлювання, використання підвищеного тону, крик, звинувачення у помилках, приниження здобутків і досягнень людини. Невербальні способи – зневажливий погляд, мовчазне засудження, образливі жести тощо.

2. Продовження емоційно образливої і принизливої поведінки впродовж тривалого періоду. Жертви булінгу визнають, що навіть якщо неприйняття і несхвалення висловлюється у відносно

м'якій формі, але впродовж тривалого періоду, виникає відчуття загнаності і відсутності виходу.

3. Непривітна і недовірлива поведінка також класифікується як булінг.

4. Втручання у приватне життя людини.

5. Якщо наслідком агресивного, негативного ставлення до людини є погіршення психологічного і фізичного стану цієї людини, то така поведінка визначається як булінг.

6. Якщо агресор має намір завдати шкоди іншій людині або дозволяє чи сприяє, щоб ця людина пережила травмуючі події, ця поведінка є булінгом.

7. Агресор займає вище становище, ніж його жертва, і, відповідно, дозволяє собі дії, що принижують гідність і завдають моральної або фізичної шкоди іншій людині [10].

Розглянемо наступні види булінгу.

Фізичний булінг – штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, «сканування» тіла, нанесення тілесних ушкоджень тощо.

До фізичного булінгу можна віднести сексуальний вид булінгу. *Сексуальний булінг* – принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти тощо.

Економічний булінг – крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей жертви, вимагання грошей тощо.

Психологічний булінг – принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміки обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж тощо.

Різновидом психологічного булінгу є *кібербулінг* – приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв (пересилка неоднозначних фото, обзивання по телефону, знімання на відео бійок чи інших принижень і викладання відео в мережу інтернет, цькування через соціальні мережі) [1].

Окремо варто зазначити, що булінг потрібно розглядати і як прояв дискримінації. Однією із форм дискримінації відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» є утиск – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери [11]. Утисків можуть зазнавати діти – вимушені переселенці зі Сходу України, діти-інваліди, україномовні діти в російськомовних школах тощо.

Відповідно до Стратегії Ради Європи про права дитини (2016–2021 рр.), Рада Європи буде продовжувати звертати увагу на проблему насильства в школах, зокрема, на основі Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини. Дотримуючись трансверсійного підходу, Рада Європи сприятиме зміцненню ролі освіти у запобіганні специфічним формам насильства, таким, як булінг в школах, гомофобний булінг, кібербулінг та насильство, пов'язане з радикалізацією. Рада Європи буде підтримувати заходи і кампанії, спрямовані на підвищення рівня обізнаності з демократичного громадянства та освіти з прав людини, на основі навчальних матеріалів, таких як відеокліп «Beat Bullying» («Перемогти булінг») і публікація «Права людини і демократія починається з нас: Статут для всіх» [12].

4 липня 2018 р. Рада Європи прийняла нову Рекомендацію СМ/Рес (2018) 7 «Про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі». Рекомендації містять вказівки щодо необхідності розроблення, втілення і моніторингу державами-членами Ради Європи комплексного стратегічного й скоординованого підходу, а також узгоджених дій і ефективної співпраці на національному та міжнародному рівнях щодо поваги, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі. Згідно зі Стратегією Ради Європи про права дитини (на 2016–2021 рр.) і Стратегією управління Інтернетом Ради Європи (на 2016–2019 рр.) права дитини в цифровому середовищі визначено як один із найбільш пріоритетних напрямів. Зокрема, у Рекомендаціях зазначається, що діти мають право отримувати підтримку та керівництво у їх відкритті та використанні цифрового середовища, поважаючи права та гідність дітей та інших осіб. До дітей, як до творців і розповсюджувачів інформації в цифровому середовищі, повинна бути донесена державами, особливо через освітні програми, інформація про те, як здійснювати своє право на свободу вираження поглядів у цифровому середовищі, поважаючи права і гідність інших людей, включаючи інших дітей. Зокрема, такі програми повинні стосуватися таких аспектів, як свобода вираження поглядів та законних обмежень на неї, наприклад, дотримання прав інтелектуальної власності або заборона підбурювання до ненависті й насильства. Також вказується, що державам слід забезпечити, щоб діти та/або їхні батьки, опікуни або законний представник мали право скасувати свою згоду на обробку особистих даних, мати доступ до своїх особистих даних, а також

мати можливість виправити або стерти їх, особливо коли обробка є незаконною або коли це компрометує їхню гідність, безпеку та конфіденційність [13].

Статистика щодо булінгу є невтішною. Так, із проявами булінгу в Україні стикаються в середньому 8 із 10 дітей. Досить часто в реальному житті булінг знаходить свій вияв у вкрай жорсткій формі, з виявом імпульсивності та агресії, наприклад, у масових побиттях, катуваннях, які до того ж знімаються на відео і навіть знаходяться у вільному доступі мережі Інтернет. Головними героями таких відеороликів є діти-булери у вікових межах 11-18 років. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) Україна посідає четверту сходинку серед країн Європи за рівнем проявів агресії підлітків. На першому місці – Росія, на другому – Албанія, на третьому – Білорусь [1].

Для того, щоб детальніше проаналізувати взаємозв'язок булінгу і катування доречно буде порівняти обидва явища. По-перше, дії при булінгу дуже схожі, а іноді можуть бути й ідентичними до тих дій, які вчиняються при катуванні. До таких, зокрема, належать: завдання ударів по тілу, що спричиняє фізичний біль, застосування або погроза застосування поліетиленового пакета для позбавлення можливості дихати, різні посягання на статеву недоторканість особи, придушення, обливання холодною водою, нацькування собак, примушування їсти неїстівні речовини тощо. Означені дії завжди супроводжуються сильним стресом, почуттям нестримного жаху та здатні принизити особу, зламати її морально. По-друге, в кожному із випадків обов'язково настають наслідки у формі сильного фізичного болю та/або жорстокого морального страждання. По-третє, в обох випадках ми маємо суб'єктів-агресорів, які з метою досягнення своєї мети вчиняють щодо іншої особи дії у формі вербального, фізичного чи емоційного знущання. По-четверте, і булери, і суб'єкт катування усвідомлюють, що їхні дії не відповідають загальноприйнятим у суспільстві (колективі) правилам поведінки, є навмисними, цілеспрямованими та суспільно небезпечними [1].

Прикладів булінгу, вчиненого неповнолітніми, яке по суті межує з катуванням, є дуже багато. Приміром, в Івано-Франківську учня школи № 13 побили хулігани за те, що він колись заступився за свого сусіда. Його заманили у двір школи, де взяли в кільце і побили, використовуючи каскет. У цьому випадку хулігани не побоялися навіть батька хлопчика, який намагався сам розібратися

з ними. Підлітки накинулися на чоловіка і почали бити його. Батька врятували патрульні, які проїжджали повз. В іншій школі Івано-Франківська семикласники побили учня і зняли все це на відео, а після виклали в інтернет. Ніхто з людей, які проходили повз, не спробував допомогти хлопчикові, якого били в живіт руками і ногами [14].

Отже, невід'ємним наслідком поширення булінгу серед дитячого середовища є перехід до агресивних дій, які носять злочинний характер, що викликає небажані негативні тенденції як у середовищі неповнолітніх, так і функціонуванні суспільства загалом [1]. Страшним може виявитися те, що дитина, яка вчиняє булінг, в дорослому житті може бути схильною до вчинення злочинних насильницьких дій (катування та ін.).

18 грудня 2018 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування)» № 2657-VIII (набрав чинності 19 січня 2019 р.), відповідно до якого булінг (цькування) – діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [15].

Зауважимо, що булінг у закладах середньої освіти виявляється не лише в діях учнів один щодо одного, але і в діях педагогічних працівників щодо учнів чи навпаки. Вчителі у своїй взаємодії з дітьми можуть проявляти таку поведінку, що приносить останнім психологічний біль і обмежує їх право на збереження гідності особистості. Однак виявити таку поведінку, що вказує на булінг, досить складно. Вчитель під час взаємодії з учнями може застосовувати авторитарний стиль управління, який, хоч і може сприйматися дітьми як обмеження їхніх прав, але не є булінгом за визначенням. Іншим проявом булінгу може бути переслідування учнями самого педагога [8]. Булінг характерний і для закладів вищої освіти.

Наразі вчинення булінгу неповнолітньою чи малолітньою особою буде каратися штрафом від 850 до 1 700 грн або громадськими роботами від 20 до 40 годин. Знущання, вчинені повторно упродовж року або групою осіб, каратимуться штрафом у розмірі від 1 700 до 3 400 грн або громадськими роботами на строк від 40 до 60 годин. У разі цькування неповнолітніми від 14 до 16 років,

відповідатимуть їх батьки або особи, що їх замінюють. До них застосовуватимуть покарання у вигляді штрафу від 850 до 1 700 грн або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин. Особливо передбачена відповідальність за приховування фактів булінгу. Так, якщо керівник закладу освіти не повідомить поліцію про відомі йому випадки цькування серед учнів, його оштрафують на суму від 850 до 1 700 грн або призначать виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до 20% заробітку. Адміністративну відповідальність вчителів за приховування випадків булінгу закон не передбачає (ст. 1734 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [16].

Варто зазначити, що особу можуть притягнути до адміністративної відповідальності за вчинення булінгу лише за рішенням суду. Доказами у справах про факти цькування можуть бути пояснення особи, яку притягують до відповідальності, пояснення потерпілого та свідків, висновки експерта (якщо в результаті вчинення правопорушення була завдана фізична чи психологічна шкода), речові докази у вигляді зіпсованих особистих речей постраждалого, письмові документи, матеріали листування, в тому числі – переписки в соціальних мережах, відео-матеріали, на яких зафіксовано процес цькування [16].

Також важливим є те, що в законодавчо закріпленому понятті «булінг» відображені можливі наслідки булінгу – або наявна, або навіть потенційна шкода. Це свідчить про можливість притягнення до відповідальності за цькування, навіть якщо у потерпілого відсутні фізичні ознаки його вчинення [16].

Кабінет Міністрів України затвердив Державну соціальну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р. від 30 травня 2018 р. № 453, де однією з цілей Програми є забезпечення захисту дітей від насильства шляхом концентрації зусиль органів державної влади і громадянського суспільства, а саме: формування політики громадської нетерпимості до всіх форм насильства над дітьми в суспільстві; створення системи ефективної профілактики та протидії домашньому насильству над дітьми; здійснення заходів щодо протидії найгіршим формам дитячої праці, проституції та порнографії; захисту дітей від експлуатації, сексуального насильства і торгівлі людьми; активізація інформаційно-просвітницької роботи із запобігання усіх форм насильства над дітьми [17].

Вважаємо, що прийняття законодавства, яким передбачено адміністративну відповідальність за

вчинення булінгу, не вирішить цілком проблему, а тим паче не виховає людину.

Велика увага повинна приділятися превентивним заходам, а саме: ефективному управлінню навчальним закладом, коли чітко робиться акцент на неприпустимості булінгу; включенню тематики булінгу в навчальні програми; організації соціальних заходів (конференцій), присвячених означеній проблематиці.

Важливе місце займає виховна робота батьків, психологічних служб, педагогічних працівників, церкви та правоохоронних органів. Зокрема, позитивну роль в даному випадку можуть відіграти підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України, які розробляють та реалізують спеціальні програми для запобігання та протидії булінгу серед дітей.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зробити наступні **висновки**: булінг (цькування) є формою

насильства та проявом дискримінації, що здійснюється різноманітними способами (використання прізвиськ, висміювання, кпин, наруги, залякування, агресивного домінування, поширення «пліток», знищення репутації чи пошкодження майна, погроз (шантажу), побиття (штовханини, плювання), бойкоту, дезінформації, тощо). Булінг є навмисними діями, які принижують людську гідність, а це є однозначним порушенням права дитини на повагу до її гідності, гарантованого міжнародними стандартами в галузі прав людини. Розрізняють фізичний, сексуальний, економічний, психологічний булінг, а також кібербулінг. Булінг та катування є спорідненими поняттями. На відміну від катування, за вчинення булінгу настає не кримінальна, а адміністративна відповідальність. Проблема булінгу як явища, що зачіпає права та свободи дитини, повинна неодмінно бути утверджена в освітній політиці нашої держави.

Список літератури:

1. Права людини. Булінг як форма насилля. URL: <https://vseosvita.ua/library/prava-ludini-buling-ak-forma-nasilla-107015.html> (дата звернення: 20.03.2019).
2. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 20.03.2019).
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
4. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2011. 1128 с.
5. Вдовіченко С., Кампо В. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 5. С. 60 – 70.
6. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 21.03.2019).
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
8. «Булінг – найпоширеніший прояв дискримінації дитини», – тренер Ірина Софінська про міжнародні стандарти прав дитини. URL: <https://ucu.edu.ua/news/bulling-najposhyrenisha-forma-dyskryminatsiyi-trener-iryna-sofinska-pro-mizhnarodni-standarty-prav-dytny/> (дата звернення: 22.03.2019).
9. Губко А.А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuPH_2013_114_12.pdf (дата звернення: 25.03.2019).
10. Лушпай Л.І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/761/1/buling.pdf> (дата звернення: 26.03.2019).
11. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.
12. Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016–2021 роки). URL: http://la-strada.org.ua/ucp_file.php?c=1DrJbXpk4UmhzRjeaNob3KGhUvD06s (дата звернення: 26.03.2019).
13. Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment (Adopted by the Committee of Ministers on 4 July 2018 at the 1321 stomeeting of the Ministers Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808b79f7 (дата звернення: 27.03.2019).
14. Булінг: що це таке і як з ним боротися. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20181219-bullyng-v-shkole-cto-eto-takoe-y-kak-s-nyum-borotsya/> (дата звернення: 25.03.2019).

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України 18 грудня 2018 р. № 2657-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. № 8. Ст. 255.

16. Штрафи за булінг. Мін'юст розповів, скільки і як призначатимуть. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/12/21/234858/> (дата звернення: 27.03.2019).

17. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. *Офіційний вісник України*. 2018. № 48. Ст. 1673.

БУЛЛИНГ – НАРУШЕНИЕ ПРАВ РЕБЕНКА НА УВАЖЕНИЕ ЕГО ДОСТОИНСТВА

В статье раскрыта сущность буллинга в контексте нарушения права ребенка на уважение его достоинства. Осуществлена видовая классификация буллинга. Также проанализировано соотношение понятий «буллинг» и «пытки». Определены пути предотвращения и противодействия буллингу среди детей.

Ключевые слова: буллинг, достоинство, права ребенка, уважение человеческого достоинства ребенка.

BULLYING – VIOLATION OF THE RIGHTS OF THE CHILD ON RESPECT TO ITS DIGNITY

The right of everyone to respect its dignity is a matter of personal inalienable human rights. Without recognizing it from the state and ensuring an adequate level of protection, a person can't be an equal member of society.

The dignity of a person can be understood in two ways: in the objective – as recognition and respect for the person from the surrounding, and in the subjective – as the perception of the person of its social position.

The constitutional right of dignity of a person establishes respect for its dignity, as well as the prohibition of torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, the prohibition of medical, scientific or other experiments on a person without its free consent. At the same time, Article 28 of the Constitution of Ukraine establishes the positive right of a person to human dignity, which has a well-defined content.

The article reveals the essence of bullying as a form of violence and manifestation of discrimination carried out in various ways (using nicknames, ridiculing, mockery, abuse, intimidation, aggressive dominance, spreading «gossip», destruction of reputation or damage to property, threats (blackmail), beating (crush, spits), boycott, misinformation, etc.).

Bullying is intentional acts that degrade human dignity, and this is a clear violation of the child's right to respect for its dignity, guaranteed by international standards in the field of human rights. There are physical, sexual, economic, psychological bullying, as well as cyberbullying. Bullying and torture are related concepts.

According to the Criminal Code of Ukraine, torture is a deliberate infliction of severe physical pain or physical or moral suffering by causing beatings, torture or other violent acts in order to force the victim or other person to engage in actions that are contrary to their will, including obtaining from him or another person of information or recognition, or in order to punish him or another person for acts committed by him or another person or in the commission of which he or another person is suspected, as well as in order to intimidate or discriminate against him or other persons.

It is noted that the problem of bullying as a phenomenon that affects the rights and freedoms of the child must necessarily be confirmed in the educational policy of our state.

Key words: bullying, dignity, child rights, respect for human dignity of the child.